

TERMÉS

Vajdahunyad vára a Hunyadiak korában

Vajdahunyad vára filigrán architektúrájával mint ereklyetartó emelkedik a vaskohászati kombinát által igen megviselt város fölé. A gyár szürke tömegéből hirtelen kimagasló vár örömmel és csodálattal tölti el látogatóját, aki e monumentális építmény minden zugát, és a benne lezajlott események kaval-kádját örökre magába zárja. Hat évszázad történetének emlékét őrzi e műemlék, amit nem csak a Hunyadiak, hanem erdélyi fejedelmek és szomorú sorsú családok birtoklása töltött meg tartalommal.

A Ruszka-havasok keleti lejtőjének egészen a Cserna folyóig benyúló lankás magaslatán fekszik a vár, a Csernába torkolló Zalasd patak mentén. E szép, de nehezen védhető természeti környezetbe ültetett rezidenciából nem csak a várost, de az uradalomhoz tartozó környező falvakat és jól szemmel lehetett tartani.

Amikor 1409-ben Luxemburgi Zsigmond magyar király (1387–1437) a Hunyadiaknak adományozta Vajdahunyadot – akkori nevén Hunyadot – a birtok elég jelentéktelen volt, még mezővárosnak sem tekintették. Pedig az Árpád-korban a megye legfontosabb központjának számított, amelyről a királyi vármegyét is elnevezték. A Kincses-hegyen eddig feltárt 75 sír XI. századi település létezésére utal, a legkorábbi pénzveret pedig Szent István korából való. A temető és település mellett, a Szent Péter-hegyen terült el Hunyad legfontosabb létesítménye, a megye központjaként is működő sáncvár. Óskori erődítésről van szó, amelyet a XI. században újrashasznosítottak. A régészeti leletek tanúsága szerint még a XIII. században is használták, hogy majd a kő várépítéssel elterjedésével a korai megyeközpont, megannyi társához hasonlóan elenyésszen. A XIV. században Déva és Hátszeg vára jutott vezető szerephez a megyében, Hunyad pedig fokozatosan elveszítette központi szerepét. Így került 1409-ben Hunyadi János apjának a birtokába, akkor még senki sem sejtve, hogy ide nem csak a középkori magyar várépítéssel egyik gyöngyszeme fog megépülni, hanem a megye legjelentősebb váruadalma fog körüllötte kikristályosodni.

Luxemburgi Zsigmond 1409-es adománya fontos állomása a Hunyadi család történetének. Ez az első megbízható adatunk a család magyarországi tartózkodására és a családtagokra vonatkozóan: *Mi Zsigmond, Isten kegyelméből Magyarország királya... figyelembe véve a mi udvari vitézünk Vajk, Serbe fia szolgálatait... a mi Hunyadvár királyi birtokunkat neki és általa testvéreinek, Magasnak és Radulnak, illetve atyai nagybátyjának, Radulnak, továbbá fiának, Jánosnak adományozzuk.* Népes, részben román hangzású keresztneveket viselő család kapta meg a birtokot, akik között ott szerepel az akkor alig néhány éves János is.

A család eredetére vonatkozóan számos elmélet fogalmazódott meg, ugyanis már a kortársakat nagyon foglalkoztatta a család bámulatos pályafutása és e karrier mögött rejlő ok. Bonfini történeti művében több elméletet is megfogalmazott. Nála olvashatjuk először a Zsigmondtól való származás legendáját, mint a Hunyadiakkal ellenséges Cillei család által koholt történetet. Heltai Gáspár a XVI. században e történet fonalát kezdte újra és bűjtatta olvasmányos köntösbe. Magyar nyelven írt krónikája széles körben hintette el a közvéleményben a Zsigmondtól való származás történetét, amely oly sikeresnek bizonyult, hogy még ma is él a köztudatban. Bonfini szerkesztette össze humanista laboratóriumában a római Corvinusoktól való származás elméletét is, amelyről ma sem világos milyen mértékben nyerte el Mátyás király tetszését. Bonfini történetei később számos, meg nem szűnő spekuláció forrásává váltak.

Ugyanannak a kornak, kissé megkésett, inkább a hagyományos középkori krónikairódalomban gyökerező terméke volt Thuróczy János történeti műve. Bonfini lendületes eredettörténetével szemben, Thuróczy szerény, néhány soros megjegyzése a család eredetéről azonban sokkal megbízhatóbb, és összhangban áll az okleveles adatokkal. *Élt ekkor az országban egy bátor vitéz, Havasalföld népének nemes, nevezetes szülőtte, Hunyadi János, harcos férfiú.... Mondják ugyanis, hogy Zsigmond királyt e vitéz apjának híre-neve vette rá, hogy őt Havasalföld vidékéről a saját országába hozza és országának*

Vajdahunyad vára az 1854-es tűzvészt követően

lakosává tegye, továbbá, hogy örök birtokként méltóképpen megajándékozza Hunyad öröditményével, ahol most nemes és nézni is gyönyörűséges vár emelkedik. Minden bizonnyal tehát havasalföldi származású, előkelőbb családról van szó, amelynek feje, Vajk, a magyar király szolgálatába került udvari lovagként. A teljesített, sajnos ismeretlen szolgálatok fejében Zsigmond 1409-ben neki, és családjának adományozta a hunyadi birtokot. Ezzel új korszak kezdődött a család történetében, mivel immár a magyar nemesség sorába kerültek.

Vajk halála után testvére, majd az 1420-as évek végétől Hunyadi János lett a család feje, aki apjához hasonlóan Zsigmond király udvarába került. 1430-ban elkísérte az uralkodót Itáliába, akit ez alkalommal Rómában császárrá koronázott a pápa. Hunyadi János úgy tűnik nem vett részt a koronázáson, hanem északon maradt, a milánói herceg, Filippo Visconti udvarában. Itt töltött két évet, jelentős mértékben kiszélesítve hadművészeti és hadépítészeti ismereteit, majd 1434-ben Zsigmonddal visszatért Magyarországra. A milánói évek nem csak a jó képzést és a kapcsolatokat kiépítést tették lehetővé, hanem kisebb vagyon összekuporgatását is. Ebből adott kölcsönt Zsigmondnak, aki cserébe magyarországi birtokokat zálogosított el Hunyadinak. Így kezdődött Hunyadi birtokgyarapítása, és ezt olyan virtuozitással végezte, hogy halálakor az ország legnagyobb birtokosa lett. Ezek között szép számmal voltak jogtalanul, vagy kifogásolható eszközökkel megszerzett birtokok is, amik halála után sok bonyodalmat okoztak idősebbik fiának, Lászlónak és özvegyének, Szilágyi Erzsébetnek.

Zsigmond korában a Hunyadi család tehetősebb középnemesnek számított. A bárók közé való felemelkedésre valamivel később, Habsburg Albert (1437–1439), majd Jagelló I. Ulászló (1440–1444) alatt került sor. 1441-ben I. Ulászló kinevezte erdélyi vajdának, és ettől kezdve a magyar királyság sorsának egyik alakítója lett. E magas méltósághoz megfelelő családi rezidenciára volt szükség, így kezdte meg a vajdahunyadi vár kiépítését új reprezentációs igényeinek megfelelően.

A közhiedelemmel ellentétben 1409-ben Zsigmond nem adományozott várat a családnak. Akkor mindössze Hunyad települését kapták meg a hozzá tartozó földekkel. E köré szervezte meg a család azt az uradalmat, amelynek központjában Hunyadi impozáns várat emelt. Az építkezésekre az 1440-es években került sor, míg Hunyadi az erdélyi vajdai tisztelet töltötte be. Ez lehetett az oka annak, hogy 1443-ban Szilágyi Erzsébet nem a hatalmas építőtelevé alakított Vajdahunyadon szülte meg Mátyást, hanem a vajdával szoros baráti viszonyt ápoló Kolozsváron.

Hunyadi János bővített címere a vajdahunyadi vár csigalépcső-tornyának bejárati ajtaján

várfalat. A tornyokat később átalakították, mindössze az északi, ún. Himes-torony őrizte meg eredeti alakját. A vár bejárata a városra tekintő dél-keleti oldalon volt, ide épült a Régi-kaputorony gyalogos- és szekérkapuval. A várfalhoz belülről csatlakozó épületszárnyakról keveset tudunk, egyedül az északi szárnyról vannak némi ismereteink. Kétszintes építmény volt, udvari falához pedig, a földszinten és az emeleten is, a nemesi várépítészetben akkoriban még elég ritkán alkalmazott árkádós folyosót építettek. Az itáliai loggiákra emlékeztető kiegészítés jelentős mértékben növelte a vár udvarának szépségét. Az emeleti folyosó falát címersorral díszítették, az alatta levő mezőt pedig lombornamentikába bújtatott vadászjelenettel töltötték ki. A címersor I. Ulászló király címerével kezdődött, középen, kiemelt helyen, a Hunyadi címer foglalt helyet. Tőle jobbra sorakoztak a világi előkelők, balra pedig az egyházi előkelők címerei. Figyelembe véve hivatalviselésüket a falkép, és ezáltal az északi szárny az árkádós folyosóval 1445 körülre tehető. Sajnos ezt a nemesi művészetpártolásban egyedi kompozíciót, amelynek belső logikáját is sikerült megfejteni a XX. század elején leszedték, és azóta teljesen elpusztult. A vár saját kápolnával is rendelkezett. Létezéséről írott forrás tanúskodik, ugyanis 1443-ban Hunyadi János a Szűz Mária tiszteletére épített várkápolna látogatói számára bűnbocsánatot kért. Ezen túlmenően, minden bizonnyal a várudvart fából készített építmények határolták, nyomukat azonban a későbbi építkezések elpusztították. Az egész vár ünnepélyességét jelentős mértékben fokozta a várfalon, tornyokon és kaputornyon végigvonuló, téglából rakott magas védőpártázat, igazi arisztokratikus rezidenciák megjelenését kölcsönözve a várnak. Az így körvonalazódó erődítményt a várépítészetben elég ritka, sajátos építménnyel egészítették ki. Hatalmas szögletes tornyot emeltek a vár elé és ezt látványosan szerkesztett hosszú fedett folyosóval kötötték össze a várral kis felvonóhid közvetítésével. A Nebojsza („ne félj”) nevet viselő torony látszólag utolsó lehetőséget nyújtó menedékhelyként funkcionálhatott, de minden bizonnyal egyéb feladatoknak is megfelelt, mint például a tulajdonos család vagyontárgyainak őrzése. Védett fekvését jól tükrözi az 1854-es tűzvész, amikor az egész vár lángok martaléka lett, azonban a Nebojsza-torony teljes mértékben érintetlenül maradt. Kétségtelenül a várépítészetben igen jártas építész művéről van szó, ezért is foglal el a vár sajátos helyet a magyarországi várépítészetben.

Hunyadi János kitűnő hadvezéri hírnevét I. Ulászló uralkodása alatt alapozta meg. Miután a király meghalt a várnai csatában (1444), Hunyadi János fokozatosan egyedül maradt a törökellenes harcok megszervezésében, noha mindenki tisztában volt a török veszély komolyságával. Ez volt az oka annak, hogy noha igen befolyásos ellentáborral kellett szembenéznie, 1446-ban mégis megválasztották kormányzóknak, amíg a III. Frigyes őrzetében levő Utószülött László vissza nem tér Magyarországra. A Hunyadi pályafutásában bekövetkezett funkcióváltás úgy tűnik tovább fokozta reprezentációs igényeit, és ennek kiélését az anyagiak sem gátolták, mivel a királyi jövedelmek a kezébe kerültek. Mondhatni a Zsigmond király után megszakadt udvari építkezés hagyományát támasztotta fel Hunyadi új vajdahunyadi építkezéseivel.

A vár látványos átalakítására nem sokkal kormányzóvá választása után került sor. Ekkor épült a ma is álló, térfűzésében és tömegében templomot idéző kápolna gazdag heraldikai programmal. A kápolna,

Vajdahunyad vára a város fölé emelkedő dombtető szélére épült, közvetlenül a Zalasd patak mellett. Nehezen védhető helyről van szó, és emiatt mindig is kétfélek merültek fel a vár hadászati jelentőségével kapcsolatban. Összességében nagyon jól átgondolt, építészetileg szépen megtervezett, a könnyebb tűzfegyverek használatát is lehetővé tevő, igényes várról van szó. Armírozott éleekben végződő, ovális falgyűrű határolta a vár külső területét. Tégglából rakott védőpártázatának nyomai a keleti oldalon figyelhetők meg. A terepviszonyokhoz képest, bizonyos szabályosságra törekedve, egymástól majdnem egyenlő távolságra négy kerek toronnyal erősítették meg a

egy 1450-ben kelt irat értelmében, Keresztelő Szent János tiszteletére épült, aki minden bizonnyal Hunyadi János védőszentje is lehetett. A kápolnával szemben, a nyugati oldalon hatalmas palota építésébe kezdett, áttörve a korábbi várfalat. Ez egyértelműen tanúskodik arról, hogy Hunyadi nem tulajdonított különösebb hadászati szerepet a várnak. A kétszintes palota alsó és felső termét öt-öt pillér két hajóra osztotta. Az emeleti magasabb terem egyértelműen előkelőbb volt a földszintinél. A földszinti termet közvetlenül az udvarról lehetett megközelíteni, míg az emeletre csigalépcsőn lehetett feljutni. Az építményt látszólag a földszinti terem második pillérének szalagfelirata datálja: *Ezt a művet Hunyadi János Magyarország kormányzója készítette az Úr megtettesülésének 1452-ik évében.* A dátum talán csak az alsó terem befejezésére utal, ugyanis néhány címeres zárókő, és a csigalépcső-torony ajtajának igen szépen faragott címere a Hunyadi bővített címert ábrázolja. Ezt pedig Hunyadi János 1453-ban kapta V. Lászlótól. Minden bizonnyal hosszan elhúzódó munkáról van szó, és az sincs kizárva, hogy Hunyadi halálakor még nem volt befejezve. Szintén ebben az időszakban kerül sor a keleti és nyugati kerek torony átalakítására. Mára mindössze a nyugati, ún. Kapisztrán-torony őrizte meg a módosítás emlékét. Kis, boltzott, jól fűthető szobát alakítottak ki benne, szépen faragott Szilágyi címeres zárókővel és a francia gótikára emlékeztető kandallóval.

Hunyadi Jánosnak 1456-ban hirtelen bekövetkezett halálával a vajdahunyadi vár átalakítása fokozatosan alábbhagyott, majd megszűnt. A család igen bonyolult politikai helyzetbe sodródott, azonban az özvegy Szilágyi Erzsébet emberfeletti erőfeszítésének köszönhetően, végül jól kerültek ki belőle és 1458 januárjában Mátyást megválasztották Magyarország új királyának.

Mátyás a még mindig óriási kiterjedésű Hunyadi birtokok egy részét anyjának engedte át (Munkács, Debrecen), nagyobbik részét azonban megtartotta. Ezek között volt Vajdahunyad is. A vár Mátyás uralkodásának első szakaszában háttérbe szorult, az építkezések is teljesen leálltak. Szerepe akkor értékelődött fel ismét, amikor az 1470-es évek végén egyértelmű lett, hogy Mátyás fiúörökös nélkül marad, és a házasságon kívül született Corvin János került előtérbe. 1479-ben Magyarország történetében addig szokatlan módon, két örökös ispánságot adományozott fiának (Liptó és Hunyad), majd 1482-ben magát Vajdahunyad várát is neki juttatta. Ezzel Mátyás új birtokadományozási politika alapjait fektette le, amelynek célja Corvin János felemelése volt az ország legnagyobb mágnásai közé. A birtokok sorában Vajdahunyad kétségtelenül mélyebb üzenetet is hordozott: a Hunyadi család ősi fészkeinek átengedése egyértelművé tette mindenki számára, hogy a király Corvin Jánost a család teljes jogú tagjának tekinti.

Mátyás király nem csak fiának adományozta a várat, hanem ismét építkezni kezdett, hogy a vár immár az uralkodói reprezentáció új követelményeinek feleljen meg. Ebben a periódusban épült az Új-kaputorony a palota és az északi szárny között. Az északi szárnyat a keleti oldalon szépen faragott zárt erkélyekkel díszítették, az árkádós folyosó földszinti árkádjait pedig késő gótikus ablakokkal zárták be. Talán most került sor az emeleti árkádok feletti mező kifestésére, amely a címerfállal ellentétben szerencsére megmaradt. Nő és férfi páros csoportosításban különféle gesztusokat örökített meg a festő. Értelmezésük elég bonyolult, mivel nem minden esetben egyértelműek a gesztusok. A vár egyik restaurátora, Möller István a Hunyadi család eredettörténetét igyekezett belemagyarázni a falképek színeibe, ezzel kapcsolatban azonban számos kifogás merült fel. Minden bizonnyal idillikus udvari jelenetek megörökítéséről van szó, amilyeneket számos más, XV. századi ábrázoláson láthatunk. A korszak legnagyobb építkezése a palota külső homlokzatán került sor. Ez a Zalasd patakra tekintő homlokzatot négy hatalmas támpillérrel tagolták, amelyre kecses, címerekkel gazdagon díszített erkélyeket helyeztek és ezeket keskeny folyosóval kötötték össze. Az új látványos építmény a palota külső homlokzatának teljes hosszát kitölti és jelentős mértékben emeli a vár nyugati homlokzatának ünnepélyes jellegét. Ha e mellé számítjuk a nemrégiben befejezett Új-kaputornyot, impozáns nyugati homlokzat tárul elénk, amely háttérbe szorítja a korábban főhomlokzatnak számító keleti oldalt.

Mátyás építkezései minden bizonnyal kitöltötték az 1480-as éveket. Ez volt a vár középkori építéstörténetének utolsó állomása. Végül felmerül a kérdés, mi értelme volt az ország távoli peremén helyezkedő vár roppant költségeket felemészítő folytonos kiépítésének, különösen, hogy sosem lakott benne a család. Az ok nehezen ragadható meg, de minden bizonnyal ebben szerepet játszott a várról kialakult közvélemény befolyásolása, amit jól tükröz Thuróczy krónikája. A szerző ugyan sosem járt Vajdahunyadon, mégis tudta, hogy ott most „nemes és nézni is gyönyörűséges vár emelkedik.”

Lupescu, Radu